

Л.І. Лачкова, канд. екон. наук

А.В. Іщенко, магістрант

СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМ РОЗГОРТАННЯ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Розглянуто питання циклічності розвитку підприємства як мікроекономічної системи, визначено сутність кризи, обґрунтовано чинники кризових явищ на підприємствах роздрібної торгівлі.

Рассмотрен вопрос цикличности развития предприятия как микроэкономической системы, определена сущность кризиса, обоснованы причины кризисных явлений на предприятиях розничной торговли.

The question of recurrence of the development of enterprise is considered as a mikroeconomic system, the essence of crisis is specified the reasons of the crisis phenomena are grounded on retail enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ринковій економіці властиві кризи, безробіття, інфляція, банкрутства підприємств. Основу економічної нестабільності складає циклічний характер відтворення, спосіб його руху. Дослідження найбільш відомих теорій циклічності розвитку економічної системи та кризи як стадії циклу свідчить, що вони змінювалися з часом разом із змінами соціально-економічних реалій від визначення неможливості та випадковості кризи, яка долається системою вільної конкуренції, до визнання об'єктивності циклів і системності кризових явищ, пошуку шляхів і методів запобігання кризи, нейтралізації негативних наслідків її впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Виходячи із загальновизнаного факту, що підприємство є мікроекономічною системою, його розвитку притаманні всі властивості економічних систем. Відповідно до цього криза на підприємстві має циклічне походження, розвиток підприємства можливий лише за умови подолання кризових явищ, які виникають на будь-якій фазі його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізм розвитку кризи на рівні окремого підприємства розглянуто у працях відомих економістів-дослідників: М.Д. Аістової [1], Л.П. Белих та М.О. Федотової [2], І.О. Бланка [3], Л.О. Лігоненко [4] та ін. Авторами детально охарактеризовано ознаки підприємства як мікроекономічної системи, визначено сутність та види кризи, чинники, що зумовлюють характер поведінки підприємств, результативність їх діяльності,

можливість подальшого розвитку. Водночас слід зазначити, що механізм поширення кризових явищ у межах підприємства належить до найменш розроблених і зрозумілих через складність та багатоаспектність кризи, особливостей її перебігу на підприємствах різних галузей. Зважаючи на вищевикладене тема обрана для дослідження є актуальною.

Мета та завдання статті. Обґрунтування теоретичних положень сутності та механізму розгортання кризи на підприємствах роздрібної торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість науковців розглядають механізм виникнення і поширення кризи та пропонують антикризові заходи, як правило, на прикладі підприємств промисловості, і зовсім незначна кількість наукових праць надає пояснення причин виникнення і розвитку кризових явищ і засобам їх попередження, локалізації та ліквідації на підприємствах торгівлі, що зумовило завдання дослідження в межах обраної теми.

В економічній науці існують різні підходи щодо визначення сутності поняття кризи на рівні підприємства. Деякі дослідники вважають, що поняття циклічності розвитку і настання кризи як стадії належить лише до процесів макроекономічного розвитку, а у масштабах підприємства існують лише більш або менш гострі проблеми, які породжені помилками або непрофесіоналізмом управління. Ці проблеми мовби не свідчать про кризу розвитку, вони викликані не об'єктивними тенденціями, хоч і зумовлені деякими зовнішніми чинниками. Із такими уявленнями неможливо погодитися як з односторонніми, що можуть мати негативні наслідки в управлінні підприємством. Якщо з цих позицій розглядати внутрішньофірмове управління, то під час розробки стратегії розвитку підприємства немає необхідності передбачати і враховувати можливість кризи. Така стратегія не буде реальною.

Частина спеціалістів [5] розглядає кризу як критичну, але несподівану для підприємства подію і пропонує для її попередження створювати системні відстеження ознак кризи. Якщо криза все ж таки настає, то першочерговим завданням управління, як вважають автори, є обмеження її розповсюдження всередині організації. Інші спеціалісти [1] вважають кризу процесом, негативні наслідки якого подовжені у часі та просторі. Із такими підходами неможливо погодитись, як такими, що не повною мірою розкривають сутність кризи, оскільки прихильники першого підходу орієнтуються на симптоми кризи, а другого – зосереджуються на наслідках.

Заслугове на увагу позиція французького дослідника Ф. Ру-Дюфора [8], який розглядає кризу як накопичення в організації або її частці потенційних чинників, спроможних перервати її поточні та

майбутні операції. Розглядаючи вплив криз на підприємства, він зазначає, що кризи мають не лише негативний або руйнівний характер, але й несуть у собі потенціал змін, є для підприємства підґрунтям для поступального руху. Схожої позиції дотримуються К. Пошан, Є.М. Морен [7], які відзначають, що функція кризи, яка проявляється, носить і позитивний характер, дозволяє підприємствам навчитися мобілізувати зусилля, спрямовані на зміни. Слушною, на наш погляд, є точка зору, яку доводить професор Л. Гріннер [6], у дослідженнях якого використовується поняття «життєвий цикл організації», який розглядається як сукупність п'яти фаз розвитку, кожна з яких закінчується революційною кризою, а кожна така криза має бути подоланою лише через зміну форми управління й організаційної структури підприємства, тобто через впровадження санаційної реструктуризації.

На завершення огляду підходів щодо обґрунтування теоретичних положень кризи підприємства, пропонується таке визначення кризи, яке, на погляд автора, є більш точним, оскільки визначає сутнісні характеристики кризи як об'єктивного процесу та передбачає можливості її подолання через застосування санаційних заходів: «Криза підприємства – це процес, який пов'язаний із діяльністю підприємства як мікроекономічної системи, призводить до порушення її рівноваги, викликає необхідність комплексних взаємопов'язаних структурних змін, спрямованих на ліквідацію суперечностей системи».

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що кризи на підприємстві неоднакові за своєю сутністю, причинами та наслідками. Кризу на підприємстві більшість авторів характеризують трьома параметрами: причинами (чинниками) виникнення, видом кризи, стадією (глибиною) її розвитку. Необхідність класифікації криз зумовлена вибором способів управління ними, різною диференціацією коштів.

Питання визначення причин кризових явищ є одним із найбільш розроблених у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Усі дослідники запропонували свій перелік кризових чинників, і кожен з них заслуговує на увагу. Проведене дослідження підтверджує положення, що важливе значення у процесі дослідження причин кризового явища на підприємстві має виокремлення зовнішніх та внутрішніх кризових чинників та виділення конкретних підгруп у межах кожної з них.

Під час дослідження зовнішніх кризових чинників, дослідники, зазвичай, виокремлюють міжнародні та національні зовнішні чинники, що вбачається автору коректним та доцільним. Міжнародні чинники зумовлені мегаекономічною ситуацією, станом та тенденціями розвитку світової економіки. В їх складі дослідники слушно виділяють

такі підгрупи: загальноекономічні (стадія циклу розвитку та кон'юнктура світової економіки, фінансова політика міжнародних фінансово-кредитних інститутів тощо); політичні (ставлення до соціально-економічних перетворень в Україні, розвиток контактів на міждержавному рівні тощо); чинники, які пов'язані з діяльністю окремих іноземних партнерів (стандарти співробітництва, рівень конкурентоспроможності продукції, технологій, форми конкурентної боротьби тощо). Міжнародні чинники визначають і загальну ситуацію на фінансовому ринку країни: рівень інфляції, стабільність національної валюти, кредитні ставки тощо.

Національні чинники розвитку кризових явищ формуються у межах країни. В їх складі може бути виокремлено такі підгрупи: демографічні, політичні, економічні, соціальні, науково-технічні, природні та ін. [4, с. 32]. Найбільший вплив на діяльність підприємств мають, зазвичай, економічні чинники, які відображають вплив інших підгруп. Економічні чинники визначають загальні умови функціонування підприємства, кон'юнктуру ринків, з якими взаємодіє підприємство (споживчого ринку, товарного ринку, ринку праці, ринку капіталів тощо), що, природно, впливає на результати діяльності підприємства.

Наведену класифікацію зовнішніх кризових чинників цілком можливо застосовувати і для підприємств роздрібної торгівлі. Завершуючи огляд зовнішніх кризових чинників, слід зазначити, що вони створюють лише загальні передумови виникнення кризи на підприємствах торгівлі, проте за належної організації управління підприємство має можливості подолати негативний вплив зовнішнього середовища. Розвиток кризи на підприємстві торгівлі, головним чином, зумовлюється внутрішніми чинниками.

Внутрішні чинники, які зумовлюють появу кризових явищ на підприємствах торгівлі, достатньо різноманітні. Сукупність чинників, що сприяє виникненню кризових явищ на конкретному підприємстві, завжди індивідуальна, вона залежить від внутрішніх можливостей підприємства протидіяти чинникам потенційної загрози.

Проведені дослідження дозволили узагальнити систему внутрішніх чинників, які зумовлюють виникнення кризи на підприємствах торгівлі. В основу систематизації чинників покладено можливість аналізу та впливу на них у процесі здійснення санаційної реструктуризації. Серед внутрішніх чинників, що впливають на ймовірність виникнення кризового стану на підприємствах торгівлі авторами запропоновано виділити організаційні, технологічні та фінансово-економічні чинники.

1. Організаційні чинники зумовлюються якістю управління підприємством торгівлі. У межах організаційних чинників, які сприяють розгортанню кризи, можуть бути виділені такі складові:

- ефективність менеджменту, під яким розуміється здатність керівництва підприємства торгівлі адекватно реагувати на несприятливі зовнішні обставини. Відсутність стратегічного підходу, неприйнятні зміни в структурі та атмосфері діяльності управлінських підрозділів унаслідок проведення недостатньо обґрунтованих реорганізацій; низький рівень кваліфікації персоналу, втрата ключових співробітників апарату управління; велика кількість штрафних санкцій, накладених на підприємство та керівництво, слабка дисципліна, недостатній контроль тощо;

- використання сучасних інформаційних систем в управлінні підприємством торгівлі, незадовільний рівень якого виявляється у відсутності доступу до стратегічної та оперативної інформації, невідповідному стані системи інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень;

- недостатньо диверсифікований товарний асортимент.

2. Технологічні чинники залежно від причин можуть бути агреговані в такі складові:

- рівень використання сучасних торговельних технологій у діяльності підприємства належить до числа постійно діючих чинників, які забезпечують відповідну ресурсовіддачу. Відсутність прогресивних технологій у перебігу руху товарів, урахування транспортування, зберігання, фасування та реалізацію, а також у процесах організації розрахунків та обліку зумовлює незадовільний стан використання ресурсів підприємства торгівлі, негативно впливає на результати діяльності підприємства торгівлі;

- стан матеріально-технічної бази також зумовлює результати діяльності підприємства. Незадовільний стан та якість використання основних фондів, понаднормативний рівень страхових та сезонних запасів, високий рівень матеріальних втрат сприяють розвитку кризи;

3. Фінансова рівновага підприємства торгівлі значною мірою залежать від фінансово-економічних чинників, зокрема від таких складових, як рентабельність (збитковість), ліквідність, ділова активність, фінансова структура капіталу. Сутність, значення і роль зазначених чинників, в основному трактуються фахівцями однозначно і не потребує додаткових уточнень. Загальновідомо, що для вирішення питання щодо загрози банкрутства фактичні значення показників порівнюються з еталонними – мінімальними. Ризик недосягнення визначених результатів для підприємств торгівлі зумовлений зростанням рівня конкуренції в галузі. За економічну свободу

доводиться платити. Адже свободу одного підприємця обмежують свободи інших, які вільні купувати або не купувати його товари, пропонувати за них свої ціни, продавати за певними цінами, диктувати умови операцій. При цьому природно, що контрагенти, з якими доводиться вступати у господарські відносини, прагнуть перш за все своєї вигоди, а вигода одних може обернутися збитком для інших. До того ж підприємець-конкурент взагалі схильний витіснити свого опонента з ринку. Завдання справжнього підприємця полягає не в тому, щоб шукати діяльність без ризиків, а створювати підприємство й управляти ним адекватно до вимог зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

– підприємство є мікроекономічною системою і його розвитку притаманні всі властивості економічних систем. Отже криза на підприємстві має циклічне походження і розвиток підприємства можливий лише за умови подолання кризових явищ, які виникають на будь-якій фазі його функціонування;

– криза підприємства – це процес, який пов'язаний із діяльністю підприємства як мікроекономічної системи, призводить до порушення її рівноваги, викликає необхідність комплексних взаємопов'язаних структурних змін, спрямованих на ліквідацію суперечностей системи;

– специфіка кризи торговельного підприємства пов'язана з гострою конкуренцією у галузі, організаційними, технологічними та фінансово-економічними особливостями. Первинним внутрішнім чинником, який сприяє розвитку кризи підприємств торгівлі, є неадекватний до ринкових вимог стан управління ними.

Подальше дослідження має бути спрямовано на визначення сучасного стану економіки України, обґрунтування передумов проведення санаційної реструктуризації підприємств торгівлі.

Список літератури

1. Аистова М. Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления / М. Д. Аистова. – М. : Альпина Паблицер, 2002. – 287 с.
2. Попов Р. А. Антикризисное управление : учебное пособие / Р. А. Попов. – М. : Высш. школа, 2003. – 429 с.
3. Белых Л. П. Реструктуризация предприятия / Л. П. Белых, М. А. Федотова. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 399 с.
4. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр : Эльга, 2003. – 496 с.

5. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : підручник / Л. О. Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2005. – 824 с.
6. Greener L. Evolution and Revolution as Organizations Grow / L. Greener. – Harvard. : Business Review, August, 1972.
7. Morin J. Ressources technologiques et menagement global de l'entreprise / J. Morin // Direction et gestion des entreprises. – 1997. – № 163. – P. 7–11.
8. Rouh-Dufort Ch. Crises: des possibilite' iaprentissage pour ¾ entreprise / Ch. Rouh-Dufort // Rev. francaise de gestion. – 1996. – № 108. – P. 71–81.

Отримано 01.02.2013. ХДУХТ, Харків.

© Л.І. Лачкова, А.В. Іщенко, 2013.

УДК 336.7

Л.І. Лачкова, канд. екон. наук

В.А. Лалабскян, магістрант

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІЙНИМ БАНКОМ: СУТНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Розглянуто економічну сутність та необхідність антикризового управління комерційним банком, обґрунтовано критерії оцінки його ефективності.

Рассмотрена экономическая сущность и необходимость антикризисного управления коммерческим банком, обоснованы критерии оценки его эффективности.

Economic essence and necessity of antikrizisnogo management a commercial bank is considered, the criteria of estimation of his efficiency are grounded.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світова фінансова криза 2008-2009 рр. довела вразливість банків і банківських систем від коливань на фінансових ринках, а також виявила низький рівень прогнозованості банківських криз. Особливо руйнівного впливу зазнала вітчизняна банківська система, зокрема: у 24 банках було введено тимчасову адміністрацію, 21 банк знаходився в стадії